

4. LES UNITATS I SUBUNITATS DE PAISATGE

4.1 Taxonomia paisatgística

Al llarg de la primavera del 2009 s'està acabant de redactar el Catàleg del Paisatge de les comarques gironines. En aquest sentit, la Carta del Paisatge de l'Alt Empordà ha de prendre com a punt de partida les **unitats de paisatge** establertes per l'Observatori del Paisatge. Aquestes són:

1. La Plana d'Empordà
2. Les Salines - Albera
3. Els Aspres
4. Els Terraprims
5. La Garrotxa d'Empordà
6. El Cap de Creus
7. L'Alta Garrotxa

Ara bé, per poder ajustar millor els objectius de qualitat paisatgística al territori, s'han subdividit algunes d'aquestes unitats en subunitats. Aquestes són:

1. La Plana d'Empordà
 - 1.1. Els paisatges agroforestals de la Plana d'Empordà
 - 1.2. Els paisatges del cordó litoral
 - 1.3. Els paisatges de l'àrea urbana de Figueres
2. Les Salines i les Alberes
 - 2.1. Els paisatges forestals de les Salines
 - 2.2. Els paisatges forestals de l'Albera

3. Els Aspres
4. Els Terraprims
5. La Garrotxa d'Empordà
6. El Cap de Creus
 - 6.1. Els paisatges de la península del Cap de Creus
 - 6.2. Els paisatges de la costa de la Marenda
7. L'Alta Garrotxa

A continuació, per aconseguir un major detall, per les subunitats s'han determinat diverses **tipologies paisatgístiques**. Aquestes són:

1. La Plana d'Empordà
 - 1.1. Els paisatges del cordó litoral
 - 1.1.1. La platja
 - 1.1.2. Les dunes
 - 1.1.3. Els estanys o llaunes
 - 1.1.4. Els paisatges d'aiguabarreig entre els rius i el mar
 - 1.1.5. Les closes
 - 1.1.6. Els paisatges urbans de l'Escala i Roses
 - 1.1.7. Els paisatges de les urbanitzacions d'Empuriabrava i Santa Margarida
 - 1.2. Els paisatges agroforestals de la Plana d'Empordà
 - 1.2.1. Els fondals
 - 1.2.2. Els paisatges agroforestals de transició cap als terraprims
 - 1.2.3. Els paisatges agroforestals de transició cap als aspres
 - 1.2.4. Els paisatges fluvials
 - 1.2.5. Els paisatges palustres interiors
 - 1.3. Els paisatges de l'àrea urbana de Figueres

2. Les Salines i les Alberes

2.1. Els paisatges forestals de les Salines

2.2. Els paisatges forestals de l'Albera

2.2.1. Els paisatges dels matollars

2.2.2. Els paisatges forestals

2.2.3. Les pastures culminals

3. Els aspres

3.1. Els paisatges de matollars

3.2. Els paisatges agrícoles

3.3. Els paisatges forestals

3.4. Els paisatges urbans de la Jonquera

3.5. Els paisatges del pantà de Boadella

3.6. Els paisatges dels petits estanys

4. Els terraprims

4.1. Els paisatges fluvials del Fluvià

4.2. Els paisatges forestals de les serres de Ventalló i de la Creu

4.3. Els paisatges agroforestals de Pontós a Camallera.

4.4. Els paisatges agraris dels plans de Navata.

5. La Garrotxa d'Empordà

5.1. Els paisatges forestals de les serres i cingleres

5.2. Els paisatges agroforestals dels petits plans

5.3. Els paisatges dels nuclis rurals

5.4. El paisatge de la garriga d'Empordà

6. El Cap de Creus

6.1. Els paisatges de la península del cap de Creus

6.1.1. Els paisatges de terrasses i matollars

6.1.2. El paisatge urbà de Cadaquès

6.1.3. El paisatge de penyassegats

6.1.4. Les cales i badies

6.2. Els paisatges de la costa de la Marenda

6.2.1. Els paisatges urbans dels pobles de la costa: Llança, Colera i Portbou

6.2.2. Els paisatges d'elles urbanitzacions

6.2.3. Els paisatges de les badies i cales

6.2.4. Els paisatges forestals de les vall interiors

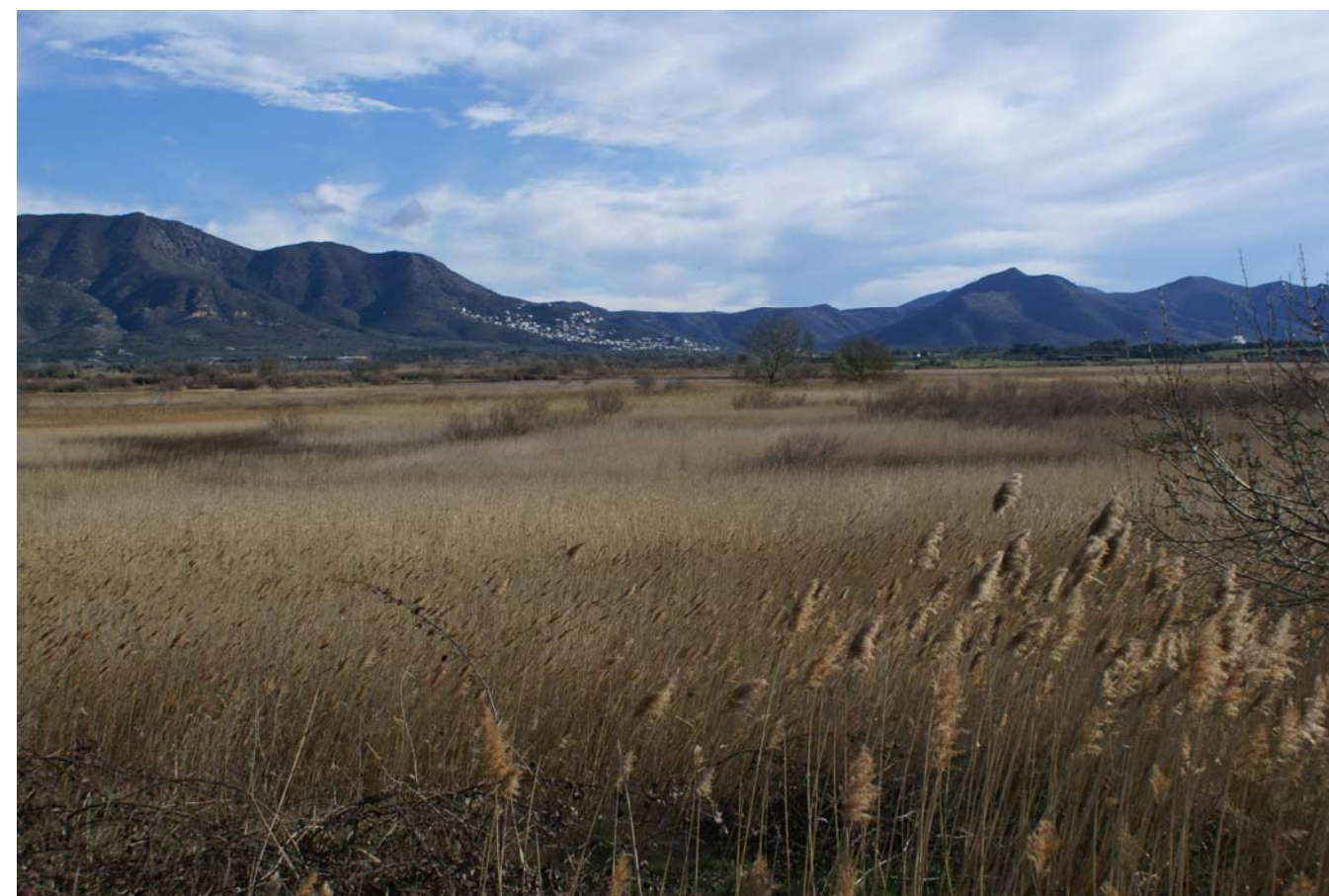
7. L'alta Garrotxa

7.1. Els paisatges agroforestals de la vall d'Albanyà

7.2. Els paisatges forestals i rocosos de les serres de l'alta Garrotxa empordanesa

de la Muga i Castelló d'Empúries. D'altra banda, de la dinàmica dels aportats de sediments dels rius, és a dir, de la Muga, del Fluvià i, en el seu temps, del Ter, que desembocava a l'Escala pel corredor d'Albons a partir d'un tercer braç que provenia de Colomers.

Com a resultat d'aquest doble procés de reculada marina i de reompliment de sediments es conforma un paisatge on coexisteixen les terres eixutes amb amples zones temporalment o permanentment inundades. També es caracteritza per ser un paisatge sotmès a importants oscil·lacions, producte dels temporals de mar i de les revingudes dels rius. Mil anys enrere aquesta faixa de territori que s'estenia al voltant del golf de Roses era plena d'estanys, llacunes i estanyols. Els seus topònims i a vegades la seva extensió han quedat testimoniats en documents escrits i cartogràfics, però només uns quants s'han mantingut fins a l'actualitat i s'han salvat de la dessecació i de la transformació en terres de conreu, com és el cas dels estanys inclosos al Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà.

4.2 Descripció dels grans àmbits paisatgístics

Tant les subunitats i unitats paisatgístiques les podem agrupar, amb una voluntat sintetitzadora, en els següents àmbits o dominis paisatgístics: el litoral, la plana, el riu i la muntanya.

4.2.1. Els paisatges litorals

Dins d'aquest àmbit es poden diferenciar dues realitats paisatgístiques, és a dir, dos grans tipus de paisatge. El primer s'estén des de Portbou fins a Roses i ve caracteritzat per l'entrada de la muntanya al mar. Es tracta d'un litoral on s'alternen els penyasegats amb les cales. El segon comprèn l'espai costaner del golf de Roses, és a dir, la faixa litoral que hi ha entre els municipis de Roses i de l'Escala.

Es manté subjecte a les dinàmiques pròpies de la muntanya baixa mediterrània. La vegetació ha guanyat espai en detriment dels conreus abandonats i ha configurat masses contínues que faciliten l'expansió del foc quan es produeix un incendi forestal. El creixement urbanístic es circumscriu sobretot a la perifèria dels principals nuclis urbans. La zona més urbanitzada es troba a l'extrem sud, a l'entorn del Puig Rom, on les urbanitzacions configuren una gran zona residencial de ciutat-jardí. Actualment, una de les zones més dinàmiques urbanísticament és la franja entre el Port de la Selva i Colera, producte en bona part de la construcció de segones residències.

De fet, es pot detectar un continu urbanitzat, encara que fragmentat i dispers, localitzat entre el Port de la Selva i Colera, essent especialment visible als voltants de Llançà.

El paisatge litoral del golf de Roses és un ambient geològicament molt recent i és resultat de dues dinàmiques. D'una banda, del retrocés de la línia de costa, ja que només 4.000 anys enrere aquesta línia resseguia els nuclis d'Albons, Viladamat, Vilamacolum, Vilanova

Entre aquests cal esmentar, en primer lloc, l'estany de Sant Pere o de Portarrons, situat al nord del municipi de Sant Pere Pescador. Aquest antic estany apareix encara dibuixat al mapa de Catalunya elaborat pel geògraf Aparici al segle XVIII. En segon lloc, cal esmentar la llacuna de la Bomba, situada a l'oest del municipi de Vilamacolum. En tercer lloc, cal fer referència a l'estany de Camallera. I en quart lloc i com a estany més important, cal parlar del de Castelló d'Empúries. Segons documents de l'alta edat mitjana, les aigües d'aquest estany ocupaven la plana que va des del mar fins al veïnat de Pedret, l'ermita de Sant Joan les Closes, els llocs de Montmajor i les Torroelles i el nucli de Castelló d'Empúries. S'esmenten tres illes enmig d'aquest gran estany, com també estanys menors pels seus voltants. L'aigua provenia principalment de la Muga, la qual, segles enrere, passat Castelló d'Empúries, es bifurcava en dos braços, un dels quals anava al mar i l'altre a l'estany. Encara que tenia gran importància en la vida econòmica del comtat d'Empúries, al final del segle passat va ser dessecat quasi del tot i en l'actualitat només es manté de manera permanent a la zona de Vilaüt conformant l'actual estany de Vilaüt.

La dessecació dels estanys és un procés lent, ja que des del segle XII fins al segle XVIII hi ha constància documental d'obres de drenatge amb l'objectiu de guanyar noves terres de conreu i de lluitar contra la insalubritat dels aiguamolls. Per exemple, a mitjan segle XIX el municipi de Castelló i els comtes d'Empúries van cedir als jornalers les petites parcel·les que resultaven de l'assecamment de l'estany a canvi del pagament d'un doble cens al municipi i al comte. Com a conseqüència de la dessecació apareix un nou paisatge: les closes, les quals han caracteritzat els ambients més deprimits. Es tracta de prats inundables rodejats d'arbres de ribera i de canals de drenatge que servien com a zona de pastura. Aquest paisatge tradicional s'ha anat perdent en els darrers quaranta anys, ja que moltes d'aquestes closes van ser destruïdes per donar lloc a camps de conreu de dimensions més grans.

Els principals ambients d'aquest domini paisatgístic tot seguint una gradació de la platja cap a l'interior són els següents. Primer ens trobem amb la vegetació dels sorrells litorals, on apareix –si no hi ha grans alteracions antròpiques– la comunitat de jull de platja, que es desenvolupa sobre la pròpia sorra; tot seguit, i sobre les petites dunes existents, hi creix la comunitat de borro, i a continuació i producte de la poca entitat de les dunes, ens apareix la vegetació de rereduna, la qual es barreja amb espècies de sòls salins i dona lloc a un interessant mosaic. Després dels sorrells apareix, la vegetació dels medis salins o halòfila, que es desenvolupa a les llacunes litorals i als marges i les petites depressions que presenten els cordons litorals. Una de les plantes més característiques d'aquests ambients és la salicornia i l'arbre que resisteix millor els sòls salinitzats és el tamariu, el qual forma petits boscos de ribera o tamarigars, encara que també el trobem aïllat. A les llacunes d'aigua dolça ens apareixen les comunitats helofítiques, lligades als ambients aigualosos de poca fondària com estanys i recs. La comunitat més important i abundant és el canyissar, que presenta el canyís com a espècie més característica.

Aquesta gradació d'ambients que hem esmentat només apareix de manera completa al sector del Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà, ja que a la resta del golf de Roses la faixa litoral està fortament transformada per urbanitzacions (com Empuriabrava), càmpings i camps de conreu.

Si analitzem en detall les transformacions dels ambients anteriorment descrits ens adonarem que aquest domini paisatgístic ha estat fortament transformat en els darrers segles i, sobretot, en els tres últims decennis. Tot seguit, esmentem pels diferents àmbits naturals les modificacions més notables que ha viscut el domini paisatgístic del cordó litoral. En primer lloc, cal esmentar que l'ambient de platja ha perdut bona part de la seva naturalitat, ja que periòdicament és anivellada, netejada i a vegades eixamplada perquè mantingui el seu ús turístic. En segon lloc, i pel que fa a l'ambient dunar, cal dir que ha estat quasi del tot destruït i només en alguns petits enclavaments es conserva la primera faixa de dunes. Cal esmentar, en relació amb les dunes, que el 1895 l'Administració forestal de l'Estat va dur a terme un projecte de fixació i repoblació amb pins.

Aquest projecte va ser redactat per l'enginyer forestal Javier de Ferrer i de Lloret. En la introducció d'aquest treball s'afirma que a Roses comença una platja que continua fins a Sant Martí d'Empúries, la qual només queda trencada per la desembocadura dels recs i de la Muga i el Fluvià. També esmenta que a partir de la desembocadura del Fluvià, es

comença a formar una cadena de dunes paral·leles al mar que esdevenen un perill per als nuclis urbans de Sant Martí d'Empúries i de l'Escala. A partir d'aquest punt, les dunes s'introdueixen nou quilòmetres cap a l'interior fins a arribar als camps de conreu de Torroella de Montgrí. Doncs bé, aquestes dunes descrites van ser fixades a partir de la plantació de línies de borró i de pi pinyoner. El tercer ambient modificat és el de les llacunes, la majoria de les quals han desaparegut i només resten, tal i com ja s'ha comentat anteriorment, les que van ser protegides els anys vuitanta amb la creació del Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà.

4.2.2 Els paisatges de la plana al·luvial

Per les seves dimensions, per la seva topografia, pel fet d'estar situada davant del golf de Roses i de trobar-se regada per dos importants cursos fluvials, la gran plana de l'Alt Empordà ha estat cobejada per diferents pobladors al llarg de la història. Per tant, des dels primers pobladors paleolítics que es van instal·lar a les coves del Montgrí fins als grecs i romans que van crear i engrandir Empúries per convertir-la en un punt de penetració cap a la Península Ibèrica i passant per l'actual societat industrial, comercial i agrícola, que ha fet de la plana un indret fèrtil i ha convertit Figueres en una important ciutat, tots hi han trobat un espai de fàcil comunicació i una terra dominable i fèrtil.

El paisatge original d'aquesta plana era, de ben segur, una barreja entre espais forestals on dominava l'alzinar i estanys i terrenys inundables temporalment que s'entrecreuaven amb els cursos fluvials. Aquest territori primitiu ha estat transformat progressivament pels diferents pobladors que han habitat aquesta plana, els quals s'han dedicat a desforestar i dessecar amb l'objectiu d'anar incrementant les terres de conreu i lluitar contra la insalubritat. Aquesta transformació progressiva del paisatge ha generat, bàsicament, dos fets. El primer, és la quasi desaparició dels boscos, ja que en l'actualitat només trobem masses forestals a les serres de Garrigoles i Ventalló, on l'alzinar es barreja amb pinedes de pi blanc i pi pinyoner. El segon, és la creació d'un paisatge agrari que es caracteritza per l'existència de petits nuclis rurals que es barregen amb un mosaic de camps de conreus separats per recs, marges o per fileres de xiprers plantats per fer de pantalla i frenar els efectes de la tramuntana. Aquests darrers però cada vegada són més escassos degut a la intensificació agrícola. Entremig de la geometria que els conreus configuren

sobre la plana, apareix un altre element característic d'aquest paisatge agrícola: els Cortals. Es tracta d'edificis que serveixen com a unitats familiars d'explotació de la terra, o bé són construccions dedicades a guardar el bestiar.

Dins de la plana de l'Alt Empordà podem diferenciar entre la plana, amb una topografia més suau i baixa, que no sobrepassa els 50 m d'altitud sobre el mar i que rep el nom de fondals i els terraprims. El nom de fondals prové de la profunditat dels sòls. Una altra característica que tenen aquests camps és la disponibilitat d'aigua producte de la densa xarxa fluvial i de canals de regadiu. El resultat és la gran fertilitat d'aquestes terres. En segon terme i més a l'interior, ens apareixen els Terraprims, que es localitzen a ponent de la plana i que connecten, sense observar cap element fragmentador, amb la comarca del Pla de l'Estany. Es tracta d'un paisatge suau i ondulat, producte de les petites serres i pujols arrodonits que són tallades per petites valls fluvials.

El paisatge tradicional de la plana de l'Alt Empordà en forma de mosaic comença a canviar a partir dels anys seixanta arran de les noves orientacions econòmiques que afecten les activitats agropecuàries, les quals tendeixen cap a una major especialització. Aquesta dinàmica generarà una disminució dels conreus de secà i un augment del regadiu. Una de les causes d'aquest procés és l'aposta dels ramaders per la producció de llet, fet que generarà un augment de les necessitats de farratge. A partir dels anys vuitanta un nou element afavorirà encara més el procés d'homogeneïtzació paisatgística de la plana: ens referim a la reforma de la política agrària comunitària (PAC), que afavorirà, en primer terme, l'abandó de les terres menys rendibles (normalment les situades prop de les zones dels aspres i dels terraprims) i, en segon terme, la intensificació dels conreus a les zones de regadiu, i que utilitzen, moltes vegades, les espècies subvencionades en l'àmbit comunitari. La necessitat d'extensions de terra conreable més grans ha fet desaparèixer moltes pantalles d'arbres i closes, amb la consegüent simplificació del paisatge agrari.

4.2.3 Els paisatges de muntanya

Els paisatges de muntanya de l'Alt Empordà són força variats com a resultat de la geologia, la topografia i l'orientació dels vessants. Podem diferenciar, en primer lloc, les serres pirinenques, és a dir, del massís de les Salines, de la serra de l'Albera, de la serra de Rodes i de la península del Cap de Creus, on hi predominen els materials granítics i esquistosos. Al peu de les Salines i a les Alberes diferenciarem entre el paisatge pròpiament de muntanya i el de peu de mont, anomenat Aspres. En segon lloc, cal parlar de la Garrotxa d'Empordà i de les serres de l'Alta Garrotxa. Es tracta de serres calcàries, situades entre les comarques de l'Empordà i la Garrotxa, plenes de cingleres i que generen valls estretes de difícil accés, com és el cas de la serra del Mont, de la d'Entreperes, de la de Gitarrau o la mateixa capçalera de la Muga.

Des del punt de vista de la seva potencialitat vegetal, les serres pirinenques presenten la següent gradació de comunitats. En el nivell basal trobaríem l'alzinar litoral i la sureda, i en els obacs petits claps de roure martinenc. Ara bé, cal tenir present que la sureda va ser una comunitat molt afavorida al segle passat per aprofitar-ne el suro. Per damunt d'aquest estatge es desenvoluparia l'alzinar muntanyenc, el qual és molt més pobre en espècies i presenta uns arbres de dimensions força més reduïdes. Aquesta comunitat s'enfila fins als 600-700 m d'altitud. A partir d'aquesta cota comença l'estatge de les rouredes submediterrànies, amb roure martinenc i roure de fulla gran. Per sobre dels 800-1000 m i en els vessants més obacs, la roureda deixa pas a la fageda, la qual presenta més esplendor en els vessants septentrionals de les serres pirinenques.

El paisatge potencialment forestal d'aquestes serres pirinenques ha variat molt al llarg de la història, ja que els seus vessants han estat intensament transformats per la població que habitava en el seu interior o en els voltants. Al llarg del període neolític, la plana i les

serres de l'Alt Empordà van ser ocupades per poblats d'agricultors i pastors, els quals han deixat nombrosos megàlits, sobretot a la serra de l'Albera i a la serra de Rodes. Ara bé, una de les èpoques més transcendents pel que fa a la configuració paisatgística va ser l'Edat Mitjana, sobretot entre els segles X i XII. Al llarg d'aquests segles s'edifica l'estructura d'un paisatge que arriba fins als nostres dies. Els principals agents que generen aquesta transformació són, en primer lloc, l'activitat econòmica dels monestirs (com el de Sant Pere de Rodes, que va arribar a reunir un patrimoni comparable al dels comtes d'Empúries) i, en segon lloc, la pressió demogràfica dels habitants de les serres o de la seva rodalia. Els principals efectes sobre el paisatge primitiu són la quasi total desforestació i la conversió de la majoria de vessants en terrasses de conreu, normalment ocupades per vinyes i oliveres. Yvette Barbaza, en el seu llibre *El paisatge humà de la Costa Brava* ens descriu amb gran claredat aquest procés. El mantell continu de boscos d'alzines i de sureres va ser substituït a poc a poc per un paisatge humanitzat, totalment dividit en una infinitat de minúscules parcel·les, les quals, amb les línies dels marges, geometritzaven tot el vessant. Es dibuixaven també, al llarg de les carenes, dues línies paral·leles que tallaven obliquament el pendent i que servien com a camí cap a les terrasses i com a escorrentia de les aigües. Els fragments forestals, que devien ser importants, tal com ens demostra la toponímia (Port de la Selva, la Selva de Mar), es van utilitzar com a zona de pastura. En funció de la dinàmica política, demogràfica i econòmica, l'ocupació dels vessants va anar oscil·lant i, en conseqüència, hi ha períodes de reforestació i nous episodis de desforestació i de restabliment de les terrasses dels vessants.

Els segles XVIII i XIX van ésser una etapa històrica de gran transcendència en l'evolució del paisatge de la muntanya, ja que en aquest període es produeix la màxima ocupació agrària del territori. Per exemple, el municipi de Cadaqués passa de tenir 240 ha de conreu el 1716 a tenir-ne 727 el 1879. El fet clau d'aquesta nova etapa de creixement agrícola és l'espectacular expansió de la vinya, que portarà l'espai forestal a una situació quasi testimonial. Un exemple de l'afirmació anterior és que en els cadastres dels segles XVIII i XIX només apareixen algunes hectàrees de suredes, tot i que al massís de les Salines tenien gran importància ja que anaven lligades a diverses manufactures de taps de suro que es van establir principalment a Agullana i Darnius. També cal assenyalar que a les serres més interiors comencen a implantar-se, al llarg del segle XIX, les primeres plantacions de castanyers. Aquest arbre tenia una gran utilitat de cara al comerç, ja que, entre altres utilitats, servia per fer bótes.

A partir de la fi del segle XIX, i com a resultat de l'arribada de la fil·loxera, es produirà un important abandó de vinyes amb el consegüent procés natural de reforestació. Les importants gelades del 1956 van acabar amb bona part de les oliveres. Aquests dos fets van generar la quasi total desaparició de l'activitat agrària dels vessants de muntanya. Les úniques activitats que van restar, encara que només per uns anys, van ésser l'aprofitament de les suredes i la ramaderia. La importància territorial de les suredes va ser molt gran, tal com es demostra en un mapa dibuixat el 1964 pel geògraf Albert Compte a la Geografia de Catalunya de l'editorial Aedos i en el qual apareixen tots els vessants de muntanya de l'Alt Empordà coberts majoritàriament per aquest tipus de bosc. Respecte de la ramaderia, cal esmentar que aquesta ocupava la muntanya com a espai de pastura estival en el cas de l'Albera i hivernal en el cas del Cap de Creus.

Un dels efectes més negatius d'aquesta activitat en els darrers decennis ha estat el foc, ja que tradicionalment –i encara avui– s'ha utilitzat com a eina de gestió de les pastures. Malgrat la importància de la ramaderia com a causa dels incendis, n'hi ha d'altres, com la tramuntana, els efectes negatius de les vies de comunicació (carreteres, línies ferroviàries) o de la xarxa elèctrica, els abocadors... Respecte de les magnituds dels incendis, només cal tenir present que el 1983 es van cremar a l'Alt Empordà 4.796 ha i que el 1986 en varen ser 20.000, de les quals 15.000 pertanyien a l'Albera. Ara bé, un dels elements clau per entendre la importància dels incendis és l'abandó demogràfic i econòmic de la muntanya, ja que la pèrdua de la població i de les activitats tradicionals ha provocat que el paisatge perdi els seus gestors i, en conseqüència, esdevingui un espai més fràgil.

Els Aspres es caracteritzen per ser una franja de territori que històricament ha estat un passadís de comunicacions producte del caràcter inundable i insalubre de bona part de la plana. Per aquest motiu hi trobem un gran nombre de petits nuclis rurals, molts d'origen medieval, com són Garriguella, Vilajuïga, Pau o Palau-saverdera.

L'existència de vies de comunicació i d'assentaments va provocar també, des de temps medievals, una elevada transformació del paisatge d'aquest peu de mont. El testimoni més clar d'aquesta afirmació és que la totalitat del seu territori es troba cobert de feixes de conreu, avui dia majoritàriament abandonades i, actualment, només visibles als terrenys propers als nuclis urbans. Els conreus agrícoles que caracteritzen aquest paisatge són les vinyes i les oliveres. Un nou element transformador del paisatge contemporani són les urbanitzacions, més abundants a mesura que ens acostem al municipi de Roses.

La Garrotxa empordanesa està formada pels municipis de la part nord-occidental de la comarca. Aquest territori, situat a l'oest de la comarca, és l'extrem més oriental del Prepirineu. En aquestes serres predominen les calcàries i el relleu és molt abrupte, producte dels diferents plegaments, encavalcaments i falles que hi ha a la zona, els quals donen lloc a un paisatge on predominen les valls estretes, les cingleres esglaonades i els penyasegats. Es tracta d'un territori poc poblat i de difícil comunicació on el paisatge és sobretot forestal, ja que el continuat retrocés demogràfic des de la fi del segle passat ha fet que quasi les úniques terres conreables siguin les del fons de vall, tal com succeeix a la vall de la Muga. La principal conseqüència d'aquesta situació és que tots els vessants es troben ocupats per boscos, on es barregen els alzinars i les pinedes, principalment de pi blanc.

4.2.4 Els paisatges fluvials

Els espais fluvials són de gran importància i interès a la comarca de l'Alt Empordà, ja que han permès el desenvolupament de la vocació agrària de la plana. En aquest apartat deixarem de banda les petites conques que s'estenen pels vessants del nord-est de les serres pirinenques, ja que són de petites dimensions, tenen un comportament hidrològic molt irregular i, per tant, no generen un paisatge fluvial permanent i, en conseqüència, no es diferencien de la resta del paisatge forestal. En conseqüència, ens centrarem en els dos grans cursos fluvials de l'Alt Empordà: el riu Fluvià i la Muga. Cal assenyalar que la Muga és un riu plenament empordanès, ja que tot el seu perfil transcorre per la comarca, des del seu naixement a la Garrotxa empordanesa fins a la seva desembocadura al golf de Roses. En canvi, el riu Fluvià prové de la Garrotxa. Aquesta diferència genera que aquest presenti més cabal, sigui més perillós i, per tant, hagi patit en el seu curs baix més transformacions (com un Club Nàutic), però, en contrapartida, la suavitat del seu perfil provoca que sigui un dels pocs cursos fluvials de Catalunya sense embassaments al llarg

del seu recorregut. D'altra banda, a la Muga, el desnivell en la capçalera del riu és aprofitat per crear l'embassament de Boadella.

En primer terme, podem parlar del paisatge fluvial de capçalera, caracteritzat pel fet de formar boscos, normalment vernedes, en galeria al voltant del curs fluvial, encara que a vegades també hi creixen alzines, roures o fins i tot espècies exòtiques (com és el cas del monumental xiprer dels pantans, que és originari d'Amèrica del Nord), com les que trobem a la capçalera de l'Anyet, al peu del castell de Requesens.

En segon terme, cal esmentar el paisatge fluvial de la plana, on el riu, tal com succeeix en el Fluvià, desenvolupa meandres. El paisatge vegetal potencial d'aquest sector es caracteritzaria pel fet de poder distingir clarament dues sanefes de vegetació: en primer lloc, trobem les comunitats helofítiques que s'estenen al llarg de la riba del riu, la més important de les quals és el canyissar. En segon lloc, ens apareixen els boscos de ribera, formats majoritàriament per vernedes amb freixes i salzes barrejats, les quals, a mesura que ens acostem a la línia de costa, són substituïdes pels tamarius. Aquest paisatge descrit ha estat fortament alterat per les modificacions del mateix curs fluvial i per la

destrucció o substitució de la vegetació de ribera. Com a resultat de les inundacions que periòdicament generen la Muga i, sobretot, el Fluvià, les administracions han actuat sobre els cursos fluvials. El cas més evident i dramàtic és el que fa referència al curs baix del Fluvià, del qual s'han eliminat tres meandres a l'alçada de Torroella de Fluvià i s'han construït dics al voltant del nou curs fluvial. Aquests fets han generat la total destrucció del paisatge fluvial, ja que en l'actualitat es dona la paradoxa que el nou curs sembla una simple canalització d'aigua i els meandres que encara conserven la vegetació de ribera són un espai sense aigua on proliferen els joncs i els esbarzers.

Una altra greu actuació que ha patit el Fluvià al pas per l'Alt Empordà és l'extracció d'àrids, que provoca la destrucció del paisatge natural fluvial i la creació d'un paisatge, des del punt de vista ecològic, totalment artificialitzat. Aquesta situació no només ha generat una nova geometria del curs fluvial, sinó que també ha suposat, en molts indrets, la desaparició de la vegetació de ribera. Pel que fa als boscos de ribera, també ens trobem que a vegades han estat substituïts per pollancredes, tal com succeeix pels voltants de Sant Pere Pescador.

En conclusió, un dels paisatges més interessants i particulars de la plana empordanesa, ja que permet l'existència d'arbres de grans dimensions i de fulla caduca –verns, freixes, pollancredes–, que en trenquen la seva monotonia, ha estat fortament artificialitzat. En molts indrets el paisatge fluvial ha acabat convertint-se en un simple canal per on circula l'aigua. Només a la zona de l'illa de Caramany, situada a la part final del Fluvià, trobem un fragment força representatiu d'aquest paisatge originari. Per tot plegat, és molt difícil que el riu Fluvià pugui complir les seves funcions de refugi de biodiversitat i servir de connexió entre espais naturals, és a dir de poder connectar la muntanya amb les maresmes litorals.

La comarca de l'Alt Empordà gaudeix d'una gran varietat de paisatges producte de la natura i la història. Cal fomentar el coneixement d'aquesta diversitat paisatgística entre la població a partir de dos tipus d'accions. Primer fomentar el contacte directe amb el paisatge a partir de la creació de miradors i itineraris, i segon, endegar accions de sensibilització sobre el conjunt de la població de la comarca per tal de fer-los coneixedors dels tresors paisatgístics que tenen. Per exemple, es podria crear un col·leccionable sobre els paisatges de l'Alt Empordà, o quaderns didàctics per la població escolar.

5. ELS VALORS DEL PAISATGE

La comarca de l'Alt Empordà presenta una gran varietat de paisatges que hem agrupat al voltant de la plana, la muntanya, els rius i el litoral i, per tant, el contacte amb el mar. Precisament els contrastos paisatgístics i cromàtics entre els elements abans esmentats són un dels grans atractius del seu paisatge. A continuació es relacionen els principals valors que podem associar als paisatges altempordanesos i, en alguns casos, s'esmenten les línies d'accions per tal de fomentar a la població els seus valors.

5.1 El valor literari i artístic

Són nombrosos els literats i artistes que s'han inspirat a l'hora d'escriure o de pintar el paisatge de l'Alt Empordà. Sense cap mena de dubte podem afirmar que la comarca des de finals del segle XIX és terra d'artistes. Només cal repassar l'Atlas literari de la comarques gironines per adonar-se de la quantitat de literats que han passejat pels paisatges altempordanesos.

Des de Jacint Verdaguer que des de la seva finestra del santuari de la Mare de Déu del Mont mirava les muntanyes pirinenques per escriure el Canigó fins a Narcís Comadira, són molts els que han deixat versos i proses que parlen dels paisatges de l'Alt Empordà. Entre aquests cal destacar Joan Maragall, Josep Pla, Carles Fages de Climent, Josep Sebastià Pons, Josep Pous i Pagès, Maria Àngels Anglada, etc. Precisament la Càtedra de la UdG Maria Àngels Anglada ha publicat i promogut, recentment, una ruta literària per les closes del Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà.

Dins del conjunt de terres de l'Alt Empordà l'espai del Cap de Creus i, sobretot, les viles de Cadaqués i Port de la Selva, des de principis de segle XX, han estat lloc d'estada de nombrosos artistes i literats. El 1910 Picasso ja va pintar pels voltants de Cadaqués i Salvador Dalí va establir a Port Lligat una de les seves residències, que s'ha convertit en un dels punts d'obligada visita dins del triangle dalinià: Púbol, Figueres i Port Lligat.

Fomentar les rutes literàries és una de les millors fórmules per fomentar el coneixement dels valors literaris del paisatges. Pel que fa als valors artístics es podria cercar quadres de pintors emblemàtics i marcar sobre el territori els espais concrets des d'on, aproximadament, va pintar el pintor, és a dir, els punts de l'artista.

5.2 Els valors estètics.

Els valors estètics dels paisatges de l'Alt Empordà són producte, majoritàriament, dels contrastos topogràfics i cromàtics. Els més importants tenen lloc entre la plana i la muntanya ja que la plana, producte de l'evolució dels conreus, va canviant cromàticament al llarg de l'any, i en canvi la muntanya, tret d'alguns petits enclavaments, es manté sempre verda, ja que hi predomina la vegetació mediterrània. Aquest fet s'aprecia clarament en la figura 6 on l'arc de muntanyes que envolta la plana empordanesa té una imatge persistent i, en canvi, la plana presenta canvis lents, puntuals i estacionals. Potser als Aspres és on aquests contrastos són més intensos ja que a l'època tardoral l'ocre de les vinyes contrasta amb el verd intens dels alzinars i sureres. Un altre espai de contrast és el litoral i, sobretot, la zona del Cap de Creus i de la costa de la Marenda on la muntanya arriba al mar donant lloc a espectaculars penyasegats i petites cales. Un altre espai de contrastos és el que es genera a la plana empordanesa, i en concret entre els conreus, els estanys presents en els aiguamolls de l'Empordà, i els diversos cursos fluvials de la Muga i el Fluvià. Finalment, cal també destacar el contrast de colors que es genera a la zona del pantà de Boadella, on el blau de l'aigua difereix del verd intens dels pins situats a les muntanyes del voltant.

Crear una xarxa de miradors i editar rutes o itineraris paisatgístics en funció de les estacions de l'any.

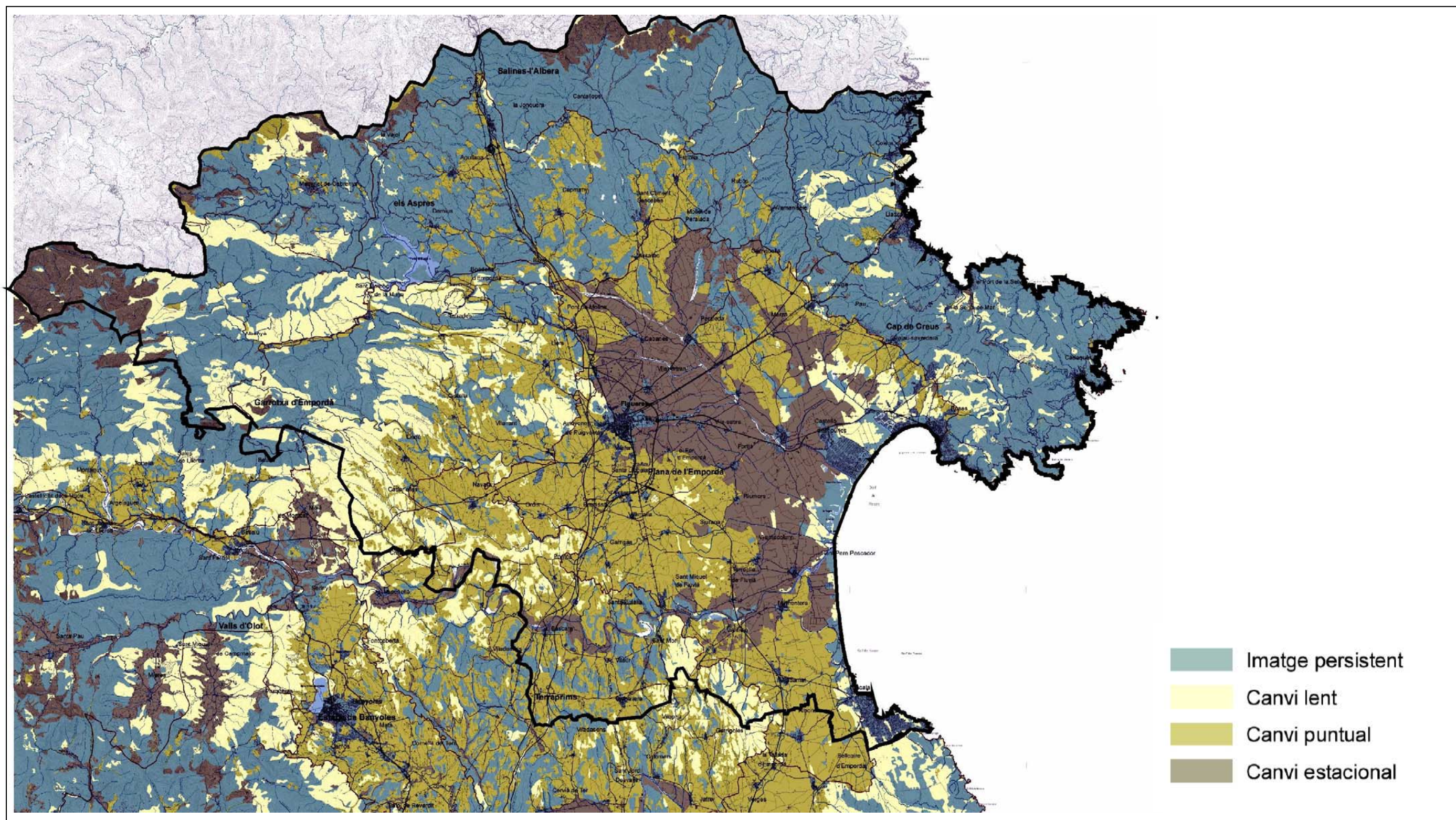

Figura 6. Mapa de valors estètics: transformació periòdica de color i forma. Font: Catàleg de paisatge de les comarques gironines (document provisional). Observatori del Paisatge de Catalunya

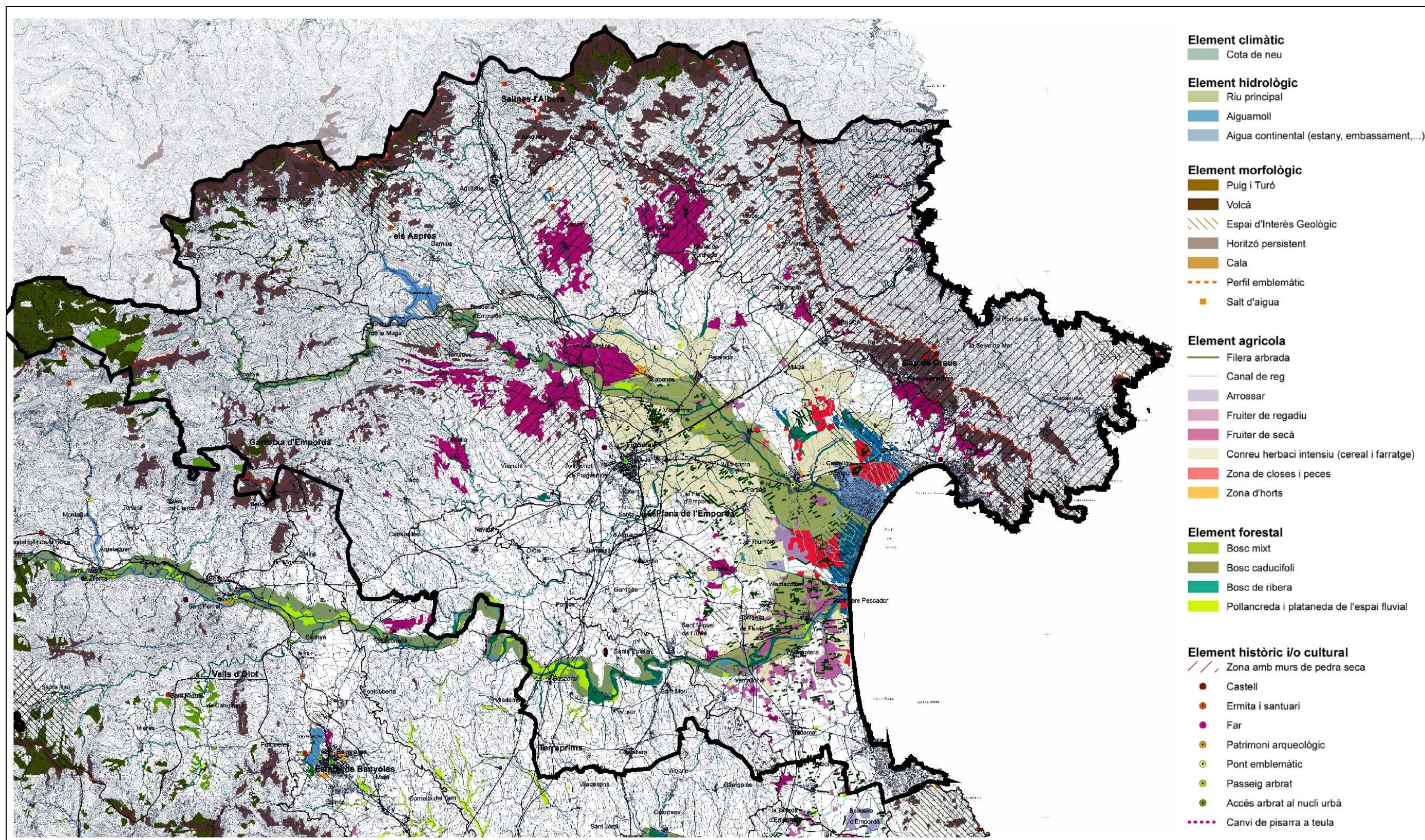

Figura 7. Mapa de valors estètics: elements configuradors del paisatge. Font: Catàleg de paisatge de les comarques gironines (document provisional). Observatori del Paisatge de Catalunya

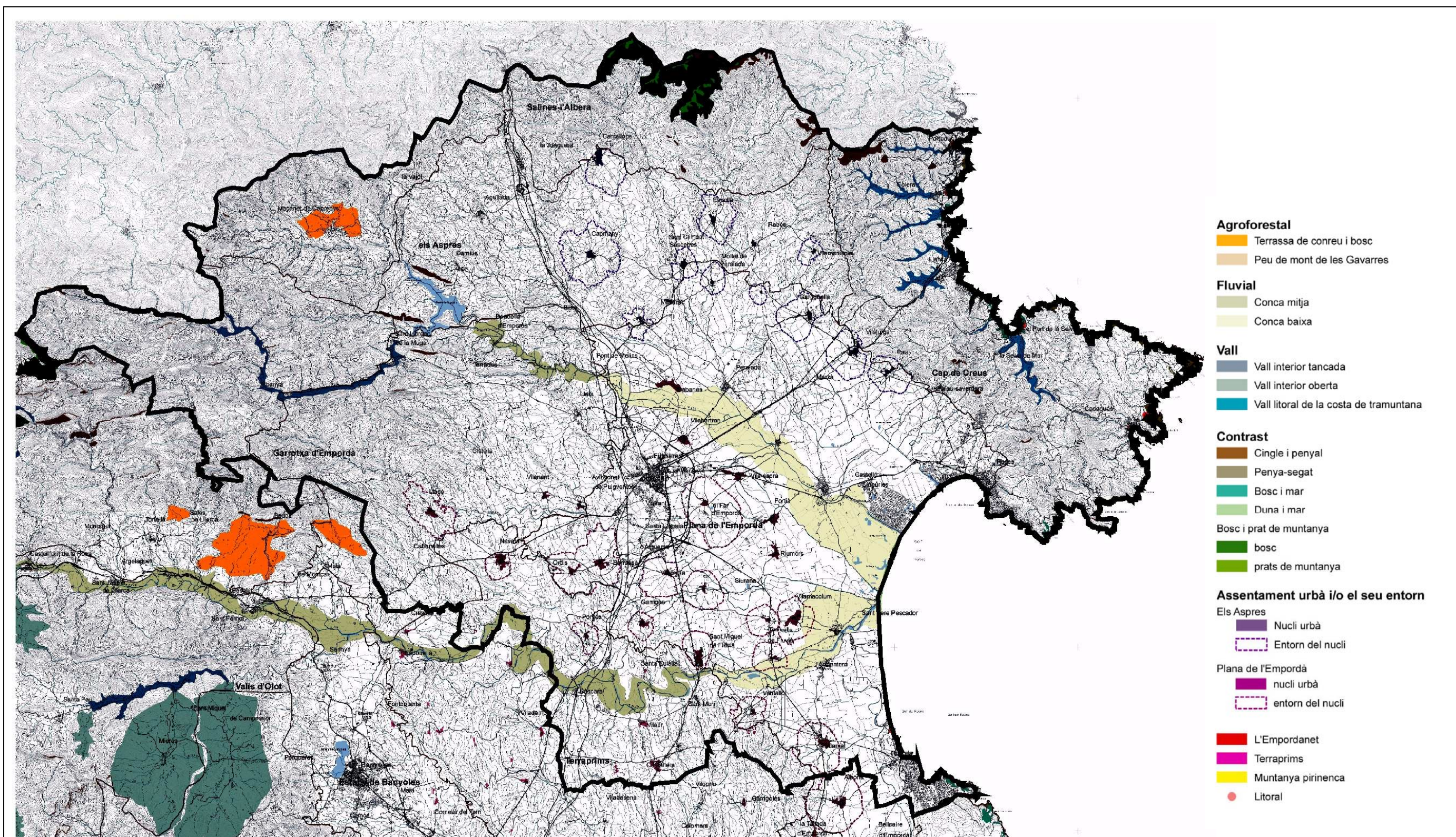

Figura 8. Mapa de valors estètics: patrons del paisatge. Font: Catàleg de paisatge de les comarques gironines (document provisional). Observatori del Paisatge de Catalunya

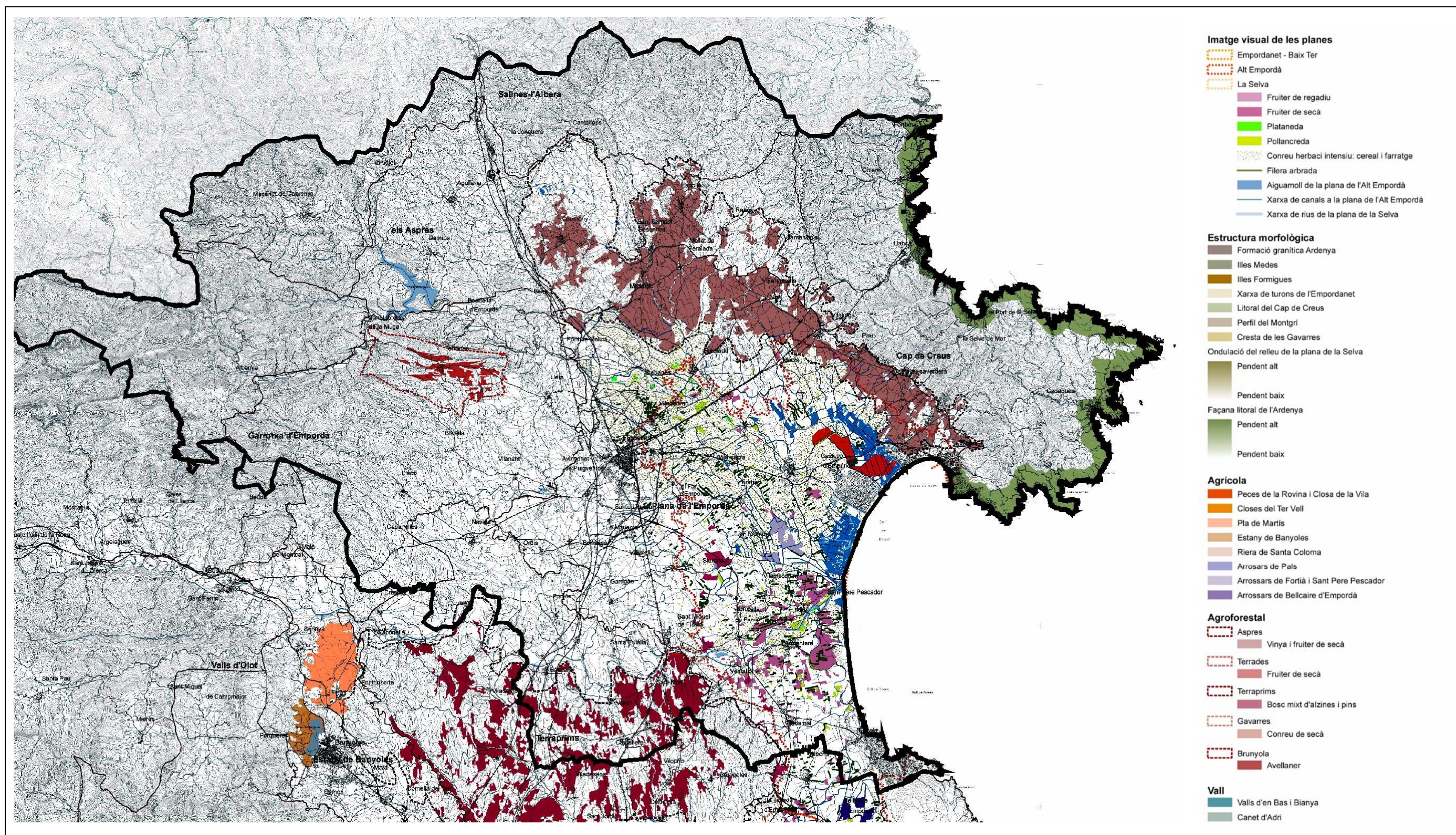

Figura 9. Mapa de valors estètics: singularitats del paisatge. Font: Catàleg de paisatge de les comarques gironines (document provisional). Observatori del Paisatge de Catalunya

5.3 Els valors ecològics

Si observem el mapa 6 ens adonarem ràpidament que els espais protegits, és a dir, els inclosos dins la xarxa natura 2000 i del PEIN són molt importants ja que generen tot un arc de territoris que envolten la plana empordanesa, és a dir, des del massís de l'Alta Garrotxa i les Salines fins el Cap de Creus i també al llarg de la major part del litoral del golf de Roses. Cal remarcar que dins d'aquest conjunt d'espais protegits n'hi uns que tenen un ens de gestió. Aquests són:

- Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà
- Parc Natural del cap de Creus
- Paratge Natural d'Interès Nacional de l'Albera
- Espai PEIN de l'Alta Garrotxa

En conclusió, els sistemes naturals són de gran interès tant per la seva biodiversitat com per la seva geologia i atreuen milers de visitants cada any.

Caldria crear una proposta conjunta per promocionar els paisatges dels diversos espais protegits de l'Alt Empordà.

5.4 Valors productius

Avui dia i fruit de l'evolució econòmica de les darreres dècades, l'activitat productiva es concentra a la plana ja que el bosc i les pastures que havien estat peces clau en l'economia tradicional es troben en una situació de pèrdua continua de rendibilitat. Només la sureda manté uns rendiments interessants. A la plana si deixem de costat els espais industrials i urbans que tenen una dinàmica pròpia, els valors productius se centren en els conreus de regadiu i de secà que ens apareixen en els fondals, als Aspres i als Terraprimis. En aquestes dues darreres unitats de paisatge, els conreus de cereals, de l'olivera i de la vinya són els que configuren el paisatge. El conreu de la vinya que pren importància al llarg dels segles XVIII i XIX i que ha deixat un interessant nombre de cellers, es troba avui en dia, al ubicar-se dins la denominació d'origen Empordà-Costa Brava, en fase d'expansió. Lligats als conreus ens apareixen diverses fires lligades a productes agraris com la Fira de la cirera de Terrades o de Llers, la Fira del formatge de Lladó, la Fira de la mongeta de Sant Llorenç de la Muga o la Fira de l'oli d'Espolla.

Caldria desenvolupar una valorització i dinamització del paisatge agrícola en general i en concret sobre el vitivinícola inclòs dins de la Denominació d'Origen Empordà, de la fruita dolça i de l'oli de la comarca. En aquest sentit es proposa per exemple aprofitar les diferents fires lligades als productes agraris per repartir díptics on es relacionin els productes amb el paisatge on s'insereixen o sumar esforços amb els establiments de restauració que ofereixin dins la seva carta productes de qualitat de l'Alt Empordà per regalar als clients que els consumeixin un díptic sobre els paisatges lligats al producte.

5.5 Els valors socials

Tota la comarca està travessada per un gran nombre de senders de gran recorregut (GR), de petit recorregut (PR), senders locals (SL) i de senders sense cap qualificació (www.itineraria.com), com també per rutes cicloturístiques, camins fluvials i camins de ronda. Per tant, hi ha un gran nombre de possibilitats per gaudir de la comarca ja sigui a peu, en bicicleta o en cotxe. Un altre element social va lligat als colls de muntanya que, en el cas de les serres pirinenques, són colls de frontera, com el coll del Panissar o el coll de la Manrella on es troba un monument a Lluís Companys. Aquests foren llocs per on van passar totes les persones que van haver de marxar a l'exili a la fi de la guerra civil, a més també d'ésser espais lligats a l'activitat del contraban. El darrer element amb fort valor social són les platges que atreuen cada estiu milers d'usuaris.

Crear rutes paisatgístiques per fer a peu, en bicicleta o en cotxe independents o que relleguin els diferents miradors presents. Tanmateix també es podrien classificar algunes carreteres d'interès paisatgístic i promoure aquells colls com a indrets de significat històric.

5.6 Els valors històrics

La figura 10 indica com la zona muntanyosa i alguns sectors de la plana presenten una important densitat d'elements de valor històric com megàlits, castells, fortificacions, cases fortes, búnquers, ermites, santuaris, monestirs i masies, a banda també dels jaciments arqueològics d'Empúries i Roses. Només a tall d'exemple podem esmentar les sòlides fortificacions de Bàscara o de Sant Llorenç de la Muga, el monestir de Sant Pere de Rodes o la col·legiata de Vilabertran.

També tenen una especial significació les construccions de pedra seca. La Garrotxa d'Empordà és un dels indrets on ens apareixen una major concentració d'aquestes construccions. Aquestes són la materialització d'un procés històric relacionat amb l'expansió dels conreus, en moments de bonança econòmica i de vigoria demogràfica. Amb pedra seca es construïren feixes, tancats, agulles per conduir aigües, camins d'accés o barraques. Les barraques foren la construcció més característica i la seva varietat és elevada. Algunes es troben aïllades, d'altres estan encastades i amagades en una paret de feixa i no es veuen; algunes semblen veritables fortaleses, i d'altres aparenten fragilitat. A la zona de la Garriga es comptabilitzen més de 300 barraques, mentre que al terme de Biure n'hi ha identificades 49. En alguns sectors de major pendent és possible distingir esglaonaments considerables de terrasses com els del solell de Puig d'Arques (Biure).

Finalment, cal esmentar un altre element que cal tenir present. Es tracta de la construcció dels diferents búnquers que formen part de la línia P o Gutiérrez. Aquesta, com la línia Maginot francesa o el Mur de l'Atlàntic alemany, és un sistema de búnquers de resistència fortificats al llarg de les vies de comunicacions destinats a fer front una possible invasió procedent de França. A nivell de paisatge ofereixen nombroses possibilitats, degut al seu important significat històric i la ubicació geogràfica d'aquests, ja que la majoria esdevenen importants miradors.

Interseccionar les rutes paisatgístiques amb el patrimoni històric. En aquest sentit es proposa la creació d'una xarxa d'itineraris i de miradors en funció dels diversos valors històrics i en especial sobre els diferents búnquers, els monuments megalítics, edificacions romàniques i d'altres construccions peculiars com les fortificacions, castells, etc.

5.7 Valors religiosos i espirituals

A la comarca de l'Alt Empordà hi ha nombrosos espais que són objecte de peregrinació per realitzar un aplec, una renovació del vot de poble. Segurament el santuari del Mont és un dels espais més representatius de l'espiritualitat de la comarca i són molts els pobles que pugen a fer el seu aplec o romeria. També la Mare de Déu de la Salut de Terrades té una gran devoció popular i es considerada la patrona de l'Empordà.

Crear la ruta dels paisatges espirituals. Aquesta hauria d'incloure de manera especial les ermites que ofereixen una major panoràmica de la comarca i significat espiritual. Aquesta hauria de tenir en compte: a Mare de Déu del Mont (Albanyà), la Mare de Déu de Vida (Cistella), Sant Miquel de Colera, Santa Llúcia de la Jonquera, Sant Onofre i Santa Helena de Rodes (Palau-Saverdera) i el Santuari de la Mare de Déu de la Salut de Terrades

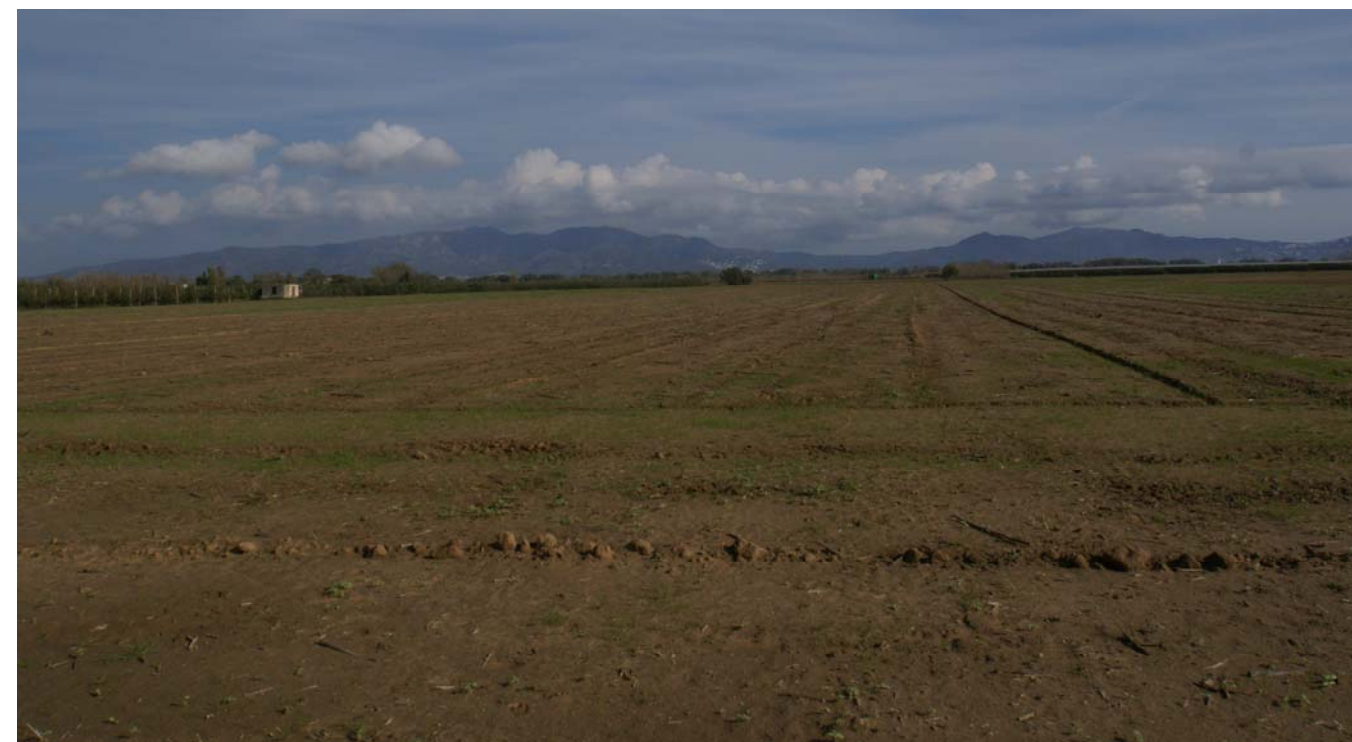
5.8 Els paisatges identitaris

De la mateix manera que la boira de les planes de Lleida va ser considerada, en el procés de redacció del Catàleg de les terres de ponent, un element identitari del paisatge, la tramuntana també és un element identitari dels paisatges de l'Alt Empordà.

Un segon element identitari dels paisatges de la comarca és la frontera. Encara que avui dia i dins de la Unió Europea aquests temes han perdut molt de la presència i força que tenien, els colls i passos fronterers tenen un alt valor històric. Segurament l'espai que millor conjumina els conceptes frontera i tramuntana és la vall i el poble de Portbou.

El tercer element identitari dels paisatges de l'Alt Empordà és la imatge de la plana del golf de Roses amb les muntanyes pirinenques al fons, que resumeix l'essència dels paisatges de l'Alt Empordà.

Crear la ruta dels paisatges de la tramuntana i dels passos fronterers (exili i contraban). Tanmateix també aquestes es poden complementar amb itineraris vinculats a paratges relacionats amb llegendes específiques sobre elements del mateix territori

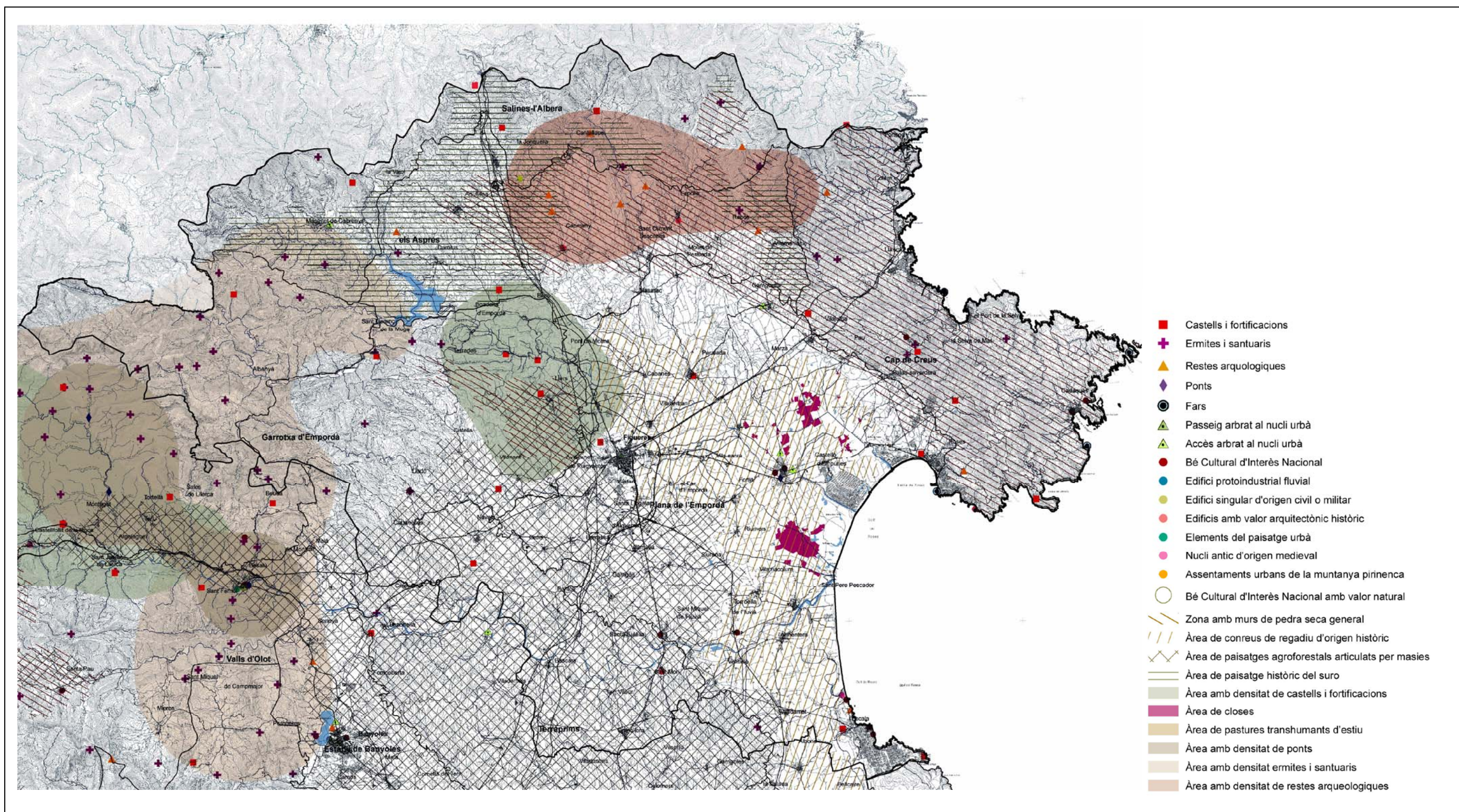

Figura 10. Mapa de valors històrics i simbòlics. Font: Catàleg de paisatge de les comarques gironines (document provisional). Observatori del Paisatge de Catalunya)